

УДК 378.147:316.47

DOI 10.31654/2663-4902-2019-PP-4-33-38

Тюльпа Т. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГА ЯК ПРЕДСТАВНИКА СОЦІОНОМІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

У статті представлено наукове обґрунтування соціалізуючого потенціалу діяльності педагогів як представників соціономічних професій, у якій професійні знання і навчання усвідомлено використовуються для безпосередньої взаємодії з людиною з метою її успішної соціалізації. Подана характеристика закладу загальної середньої освіти як культурно-освітнього центру, що формує соціокультурне освітнє середовище в навколишньому соціумі. Розкрито соціалізувальні функції педагога, що спрямовані на процес соціалізації особистості в умовах навчально-виховних освітніх закладів. Схарактеризовано педагогічні аспекти впливу на процеси соціалізації в діяльності вчителя.

Ключові слова: соціономічні професії, соціалізація особистості, соціалізуючий потенціал педагога, соціокультурне освітнє середовище, заклад загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Радикальні зміни соціального, політичного, економічного, соціокультурного становища українського суспільства обумовили необхідність нагального вирішення проблеми збереження його соціального благополуччя. Це в свою чергу сприяє зростанню значущості соціономічних професій, до яких відносять педагогів, психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів та інших фахівців, у чий професійній діяльності активно затребуваний соціалізуючий компонент праці та соціокультурні ресурси суб'єкта. Одним з аспектів підготовки студентів – майбутніх фахівців соціономічних професій, виступає здатність їх до здійснення соціалізації особистості як процесу взаємодії людини і соціального середовища, що передбачає її включення в систему суспільних відносин як шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці ґрунтовно вивчають особливості професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій, проблеми їхнього особистісного становлення. Так, дослідники визначають, що метою діяльності представників професій соціономічного типу є навчання, соціалізація і адаптація особистості, досягнення високої якості життя (В. Третякова); фахівці – соціономісти здійснюють ефективний вплив на соціальні стосунки й соціальні процеси на різних рівнях соціальної взаємодії "людина – людина", "людина – соціальна група", "людина – держава" (Л. Буркова); предметом діяльності в цих професіях є простір цінностей, носієм якого є спільнота або окрема людина (В. Болучевська); інша людина чи спільнота людей як предмет розпізнавання, оцінювання й впливу (В. Корнещук); соціальні стосунки в суспільстві на будь-якому рівні взаємодії (О. Біла); зв'язані з підвищеною моральною відповідальністю (Є. Клімов); функціональним призначенням яких є вплив на соціальну взаємодію (Л. Буркова, Дж. Холланд) тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Системний аналіз наукових досліджень, присвячених професійній підготовці майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, свідчать про певну невизначеність педагогічно обумовленого соціалізуючого потенціалу як сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених можливостей системи, здатних тією чи іншою мірою (прямо або побічно, зі створенням додаткових умов або без них) детермінувати особистісний розвиток людини, які, як встановлено, не ставали об'єктом спеціального дослідження.

Метою статті є наукове обґрунтування соціалізуючого потенціалу діяльності майбутніх педагогів як представників соціономічних професій, у якій професійні знання й навички усвідомлено використовуються для безпосередньої взаємодії з людиною для того, щоб сприяти в особистісному зростанні, розвитку, умінні спілкуватися з іншими, гармонізувати взаємовідносини з оточуючим світом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в освітній практиці складається нова соціальна реальність, яка визначає і трансформацію освітніх орієнтирів. У суспільстві затребуваний новий тип людини, яка ідентична сама собі, несе образ себе у всьому багатстві відносин з навколишнім світом. Все це вимагає перегляду не тільки змісту і форм освіти, а й відмови від її багатьох усталених цінностей. Умови сучасної соціокультурної ситуації вимагають розвивати і збагачувати соціалізуючий потенціал освіти. Усі ці зміни уточнюють предмет сучасного педагогічного процесу і включають в нього аспект соціалізації, процес супроводження якої має провідне функціональне значення під час реалізації професійної діяльності представників соціономічних професій. Проаналізуємо їх соціалізуючий потенціал.

З точки зору соціалізації в педагогічній науці важливе місце приділяється особливостям передачі соціального досвіду від одного покоління до іншого, освоєння соціального середовища і вирішення проблем соціалізації різної етимології, що виникають у людини і, отже, мають соціально-педагогічний зміст. Це передусім педагогічні проблеми формування соціальних потреб, соціальних здібностей і соціальних цінностей. У вирішенні всіх подібних проблем і ситуацій педагогічна наука звертається до потенціалу соціуму, перш за все до його педагогічного (виховного) потенціалу.

Соціальне становлення людини не завжди є результатом її стихійної взаємодії з середовищем. Значне місце в ньому займає цілеспрямована соціалізація – соціальне виховання. Соціальне виховання здійснюється в спеціально створених установах (закладах загальної середньої освіти, позашкільних установах), а також в організаціях (армійські підрозділи, політичні партії, релігійні організації, підприємства тощо), для яких виховання не є основною функцією. Цілеспрямована соціалізація в різних типах організацій, на відміну від стихійної, дає людині більш-менш систематизований досвід життєдіяльності, створює умови для її самопізнання, самовизначення, самореалізації та свідомої самозміни. Отже, саме педагог у закладах освіти є однією найважливішою особою, що реалізують процес соціалізації.

Підкреслюючи виняткове значення соціальної ролі педагога, відомий соціолог-дослідник Ф. Знанецький ще у 1925 році писав: "У вчителя сьогодні більш складні завдання, ніж у політика, громадського діяча, фінансиста, промисловця, ніж у будь-якого іншого в сучасному суспільстві. Він є, а точніше, повинен бути головним двигуном найрадикальніших в історії соціальних перетворень, вождем світової культурної революції" [1, с. 34]. На наш погляд, ця думка є дещо політизована і перебільшує цивілізаційну сутність педагогічної діяльності, але автором точно відображено її соціалізуюче значення.

Інститут освіти покликаний забезпечувати соціальну стабільність та інтеграцію суспільства, а його функціонування пов'язане із задоволенням двох типів взаємопов'язаних фундаментальних потреб суспільства – соціалізації його членів і підготовку їх до виконання різних соціальних ролей, заняття певних соціальних позицій у суспільстві. Традиційно освіта відіграє значущу роль у процесах соціального структурування суспільства, будучи одним з найбільш важливих каналів соціальної мобільності, тим самим виконуючи функцію соціального контролю. Основна мета цього контролю, на думку П. Сорокіна, – розподіл "індивідів відповідно до їх талантів і можливостей успішного виконання своїх соціальних функцій" [2, с. 112].

Метою сучасної освіти стає розвиток тих сторін особистості, які потрібні для включення її в соціально-активну творчу діяльність. Невід'ємним компонентом структури особистості є підсистема соціального досвіду, в яку В. Ледньов включає знання, вміння, навички і звички; спрямованість особистості, пізнавальні, естетичні, комунікативні і фізичні її якості; досвід виконання загальних і спеціальних видів діяльності, досвід творчої діяльності [3, с. 18]. Саме вчитель, виконуючи свою головну освітню функцію, передає молодому поколінню знання і соціокультурний

досвід, накопичений суспільством, у процесі чого здійснюється розвиток і виховання людини. Видатний педагог К. Ушинський у статті "Про користь педагогічної літератури", характеризуючи суспільне значення професії вчителя, підкреслював, що "вихователь, що стоїть в рівень із сучасним ходом виховання, відчуває себе ... посередником між усім, що було шляхетного й високого у минулій історії людей, і новим поколінням, зберігачем святих заповітів людей, які боролися за істину і за благо. Він відчуває себе живою ланкою між минулим і майбутнім, могутнім ратоборцем істини і добра, і усвідомлює, що його справа, скромна за обличчям, – одна з найбільших справ історії, що на цій справі ґрунтуються царства і їм живуть цілі покоління" [4, с. 33]. У цьому вислові зосереджені всі соціальні ролі й функції педагога як зв'язуючої ланки між людиною і соціумом, фахівця, що уособлює моральний, духовний, соціальний, культурний досвід людства, який сприяє руху суспільства шляхом прогресу.

Саме заклад загальної середньої освіти сьогодні виступає як масовий у суспільстві інститут соціалізації. В сучасних умовах він все більше виступає як соціально-педагогічний комплекс, який поєднує і інтегрує виховні зусилля педагогів, батьків, громадськості, залишається інститутом, в якому оптимально поєднуються і взаємодіють, з одного боку, педагогічні процеси, з іншого – соціальні. Джон Дьюї стверджував, що школа може стати потужним засобом зміни соціального середовища і відносин між людьми: "Школа може створити в проекті такий тип суспільства, який нам хотілося б здійснити. Впливаючи на умови в цьому напрямку, ми поступово змінили б характер дорослого суспільства" [5]. Розглядаючи школу в контексті активного суспільного середовища, він виділяє як важливу складову частину своєї виховної доктрини соціалізацію, вважаючи, що закладені у людини від природи унікальні здібності можуть проявитися лише в процесі її ефективної реалізації.

Провідною метою цілеспрямованої соціалізації педагогом є організація соціуму як педагогічно орієнтованого середовища для індивідуального і групового соціального виховання. У школі як культурно-освітньому центрі, що формує соціокультурне освітнє середовище в навколишньому соціумі, є можливість досягнення високого рівня соціальної зрілості випускника, його готовності до самостійної життєдіяльності в суспільстві постійних змін, здатності приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, до професійної діяльності в інтересах особистості і держави, до духовно-морального вдосконалення і відповідальності за долю країни. Розгляд у цьому контексті соціокультурного компонента соціального виховання дає можливість сприймати освіту крізь призму розуміння культури, тобто розуміння її як культурного процесу, що здійснюється в культуровідповідному освітньому середовищі, усі компоненти якого наповнені людськими смислами і слугують людині [6, с. 231]. Така діяльність "допомагає людині емоційно впоратися з труднощами і проблемами соціальної взаємодії, реальною поведінкою закріпити свій соціальний статус, подолати психологічну некомпетентність, підвищити соціальну конкурентоспроможність і компетентність, знайти гідну нішу в навколишньому мікросередовищі" [7, с. 22].

Ми погоджуємося з висновками Ю. Ходиревої, яка виокремила наступні соціальні функції педагога [8, с. 34].

1. Педагог виконує роль "двигуна" в суспільстві, каталізатора суспільного прогресу. Виховуючи молоде покоління, він значною мірою сприяє формуванню людей, що швидко освоюють все передове в різнобічному житті суспільства.

2. Педагог є ланцюжком між історичним минулим суспільства і його перспективним майбутнім – через молоде покоління. Він як естафету передає досвід історичного минулого суспільства перспективному майбутньому.

3. Специфічна функція педагога – виконувати роль "акумулятора", що накопичує в собі соціальний досвід. У цій ролі він виступає як хранитель і носій різноманітних суспільних цінностей: загальнолюдських, культурних, інтелектуальних, духовних та ін. Усе життя накопичуючи ці цінності в собі, він потім передає їх молодому поколінню.

4. Педагог виступає як фахівець, що віддзеркалює культуру суспільства, досвід суспільних відносин, взаємин і поведінки людей. Із загального фонду

культури він вибирає той матеріал, який буде цінний (з суб'єктивної точки зору) для використання у виховно-освітній роботі з дітьми.

5. Педагог – це особа, уповноважена суспільством представляти світ молоді перед старшим поколінням.

6. Формування духовного світу молоді відповідно до принципів та цінностей конкретного суспільства.

До виділених дослідником також додамо ті функції, що спрямовані на процес соціалізації особистості в умовах навчально-виховних освітніх закладів:

– діагностика, конструювання, аналіз навчально-виховного процесу як засобу перетворення закладу загальної середньої освіти в адаптивно-розвивальне соціальне середовище;

– формування соціального досвіду дітей у формальному співтоваристві закладу загальної середньої освіти через взаємодію з агентами соціалізації;

– супровід самореалізації – самовизначення дитини в соціально та культурно значущих формах життєдіяльності, проживання ситуацій успіху, особистісний саморозвиток;

– розвиток соціального досвіду дітей у просоціальному співтоваристві закладу загальної середньої освіти, що пов'язаний з громадською і дозвіллевою діяльністю.

Отже, реалізація вищезазначених функцій педагогом сприятиме розвитку у школярів самостійності та спроможності до самоорганізації; готовності до співпраці та взаємодії з соціумом, розвитку здатності до соціально спрямованої творчої діяльності.

Педагогічні аспекти впливу на процеси соціалізації в діяльності вчителя відображають об'єктивні тенденції суспільного розвитку, які складаються за допомогою спеціального змісту, форм і методів у розгорнуту програму поетапного руху до розвитку особистості в гармонії з самим собою і соціумом. Виходячи з цього, соціалізуюча діяльність передбачає особливу "організацію освітньо-виховної ситуації", в якій оптимально поєднуються інтереси особистості й суспільства, а сенс її полягає в "забезпеченні освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості" [9, с. 35].

Особливу роль у процесі соціалізації відіграє рівень освіченості людини. Освіта виконує цивілізаційну (економічну, соціальну, гуманітарну і культурну) роль у суспільстві, сприяє процесу засвоєння накопиченого людством наукового знання, набуття певних навичок і вмінь для подальшого виконання соціально значущих функцій як необхідна умова підготовки людини до життя і праці. Соціокультурна функція освіти полягає в тому, щоб використовувати спадкоємність історично сформованих культурних цінностей у процесі соціалізації особистості, при цьому людина розглядається не тільки як носій культурних цінностей, а й як творець нових.

Висновки і пропозиції. Отже, педагог як представник соціономічних професій може і повинен вирішувати не тільки педагогічні, а й соціальні проблеми, інакше не можна очікувати позитивних змін у суспільному розвитку, оскільки всі вони є результатом зміни свідомості людей, а педагогічна діяльність завжди передбачає впливи, метою яких є якісні перетворення в житті людей. Ось чому так важливо для педагога усвідомлення не тільки своїх вузькопрофесійних, а й масштабних соціальних завдань щодо соціалізації особистості учня, їх особистісне прийняття, конкретизація і побудова на цій основі цілей і завдань своєї педагогічної діяльності. Вивчення спрямованості діяльності педагогів, психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів та інших фахівців соціономічних спеціальностей на успішну соціалізацію особистості дає можливість людині не тільки адаптуватися до вимог соціуму, а й самоствердитись, самовизначитися у складній системі соціальних відносин, що й визначаємо як перспективний напрям наукових досліджень.

Література

1. Знанецький Ф. В. Закони соціальної психології. 1925. 72 с.
2. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова; пер. с англ. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
3. Леднев В. С. Научное образование – развитие способности к научному творчеству. Издание второе, исправленное. Москва: МГАУ, 2002. 120 с.

4. Ушинський К. Д. Зібрання творів: у 11 т. Москва, 1951. Т. 2.
5. Дьюи Дж. Введение в философию воспитания. Москва, 1921.
6. Маслова Н. Ф. Рабочая книга социального педагога: пособие для самообразования специалиста по социальной работе. Орел, 1994. Ч. 1: Гуманистическая педагогика. 138 с.
7. Ходирева Ю. Г. Основні характеристики соціальних і професійних функцій майбутнього педагога. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія "Педагогічні та психологічні науки"*. 2013. № 1. С. 328–339. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_1_36_
8. Тюльпа Т. М. Соціальне виховання як соціокультурний компонент цілеспрямованого впливу на соціалізацію студентської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія "Педагогічні науки"*. Чернігів: НПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2016. Вип. 133. С. 229–232.
9. Социальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. В. А. Никитина. Москва: Владос, 2000. 272 с.

References

1. Znanetskyi, F. V. (1925). *Zakony sotsialnoi psykholohii* [Laws of social psychology] [in Ukrainian].
2. Sorokin, P. A. (1992). *Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo* [Human. Civilization. Society]. Moskva: Politizdat [in Russian].
3. Lednev, B. C. (2002). *Nauchnoe obrazovanie – razvitie sposobnosti k nauchnomu tvorchestvu* [Scientific education – the development of the ability to scientific creativity]. Moskva: MGAU [in Russian].
4. Ushynskiy, K. D. (1951). *Zibrannia tvoriv* [Collected Works]. (Vols. 1–11, Vol. 2). Moskva [in Ukrainian].
5. D'jui Dzh. (1921). *Vvedenie v filosofiju vospitanija* [Introduction to the Philosophy of Education]. Moskva [in Russian].
6. Maslova, N. F. (1994). *Rabochaja kniga social'nogo pedagoga. Ch. 1. Gumanisticheskaja pedagogika* [Workbook of a social educator. Part 1: Humanistic pedagogy] Posobie dlja samoobrazovanija specialista po social'noj rabote. Orel [in Russian].
7. Khodyrieva, Yu. H. (2013.) Osnovni kharakterystyky sotsialnykh i profesiynykh funktsii maibutnoho pedahoha [Basic characteristics of social and professional functions of the future teacher]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Pedagogichni ta psykholohichni nauky – Collection of scientific papers of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical and Psychological Sciences*. 1, 328–339 [in Ukrainian].
8. Tulpa, T. M. (2016). Sotsialne vykhovannia yak sotsiokulturnyi komponent tsilespriamovanoho vplyvu na sotsializatsiiu studentskoi molodi [Social education as a sociocultural component of a purposeful influence on the socialization of student youth]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*. 133, 1, 328–339 Chernihiv: NPU them. T. Shevchenko [in Ukrainian].
9. Nikitina, V. A. (2000). *Social'naja pedagogika* [Social pedagogy]. Moskva: Vlados [in Russian].

Тюльпа Т. Н.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной работы и психологии Глуховского национального педагогического университета имени Александра Довженко

Социализирующий потенциал педагога как представителя социономеской профессии

В статье представлено научное обоснование социализирующего потенциала деятельности педагогов как представителей социономических профессий, при которой профессиональные знания и навыки осознанно используются для непосредственного взаимодействия с человеком с целью его успешной социализации. Представлена характеристика школы как культурно-образователь-

ного центра, формирующего социокультурную образовательную среду в окружающем социуме. Раскрыто социализирующие функции педагога, направленные на процесс социализации личности в условиях учебно-воспитательных образовательных учреждений. Охарактеризованы педагогические аспекты влияния на процессы социализации в деятельности учителя.

Ключевые слова: социономические профессии, социализация личности, социализирующий потенциал педагога, социокультурная образовательная среда, учреждение общего среднего образования.

Тулпа Т. М.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, the Department of Social Work and Psychology Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Socializing potential of a teacher as a representative of socioeconomic profession

The article presents the scientific substantiation of the socializing potential of teachers' activities as representatives of socio-economic professions, whose professional knowledge and skills are consciously used for direct interaction with a person for the purpose of his successful socialization. There is one preparation leading aspect of intended specialists of socio-economic professions is defined – formation of the ability to carry out the socialization of the individual as a process of interaction between the person and the social environment, which involves its inclusion in the system of social relations both by assimilation of social experience and independent reproduction of these relations, during which unique personality is formed. There is a description of the institution of general secondary education as a cultural and educational center that forms a socio-cultural educational environment in the surrounding society is presented. The pedagogical aspects of influence on the processes of socialization in the activity of the teacher are characterized.

It is substantiated that a purposeful, managed, regulated type of socialization is social education, which is carried out in specially created institutions, the purpose of which is an outright process of formation of socially significant qualities in a person, that are needed for successful socialization.

The socialization functions of the educator aimed at the process of personality socialization in the conditions of educational establishments are revealed. The following social functions of the teacher are distinguished: the catalyst for social progress; the transmitter of social experience of society; keeper and bearer of public values; reflecting the culture of society, the experience of social relations, relationships and behavior of people; formation of the spiritual world in accordance with the principles and values of a particular society; formation of social experience through interaction with agents of socialization; support for self-realization – self-determination of the child.

The socio-cultural function is revealed in educational activity of teachers as representatives of socio-economic professions that solve not only pedagogical but also social problems is revealed.

Key words: *socioeconomic professions, socialization of personality, socializing potential of a teacher, sociocultural educational environment, institutions of general secondary education.*